

Toruń, 20.05. 2023 r.

Prof. dr hab. Violetta Konarska-Wrzosek

Katedra Prawa Karnego WPiA UMK

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Sławomira Chomickiego pt. *System reakcji
prawnokarnej i dyscyplinarnej wobec żołnierzy*, Białystok 2022 r., ss. 393**

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska mgr Sławomira Chomickiego dotyczy jednego z najrzadziej poddawanych badaniom naukowym działu prawa karnego jakim jest szeroko rozumiane penalne prawo wojskowe. To już czyni tę pracę ciekawą i przydatną, zwłaszcza że Doktorant ujął temat systemowo i objął nim prawnokarne i dyscyplinarne rodzaje reakcji na czyn naganny popełniony przez żołnierza o statusie przestępstwa lub wykroczenia albo przewinienia dyscyplinarnego – przedstawiając zarówno ich charakterystykę i specyfikę, jak i ukazując odrębności w zakresie planowo zadawanej dolegliwości oraz prawnokarnych skutków ukarania. Z tego względu, że Doktorant jest nie tylko prawnikiem ale i zawodowym żołnierzem – uczynił to z dużą kompetencją i wyraźną, dogłębną znajomością tematu. Podnieść też należy, że jak dotąd nikt nie objął rozważaniami naukowymi i nie przedstawił systemu reakcji prawnokarnej i dyscyplinarnej wobec żołnierzy w takim zakresie i rozwoju historycznym, jak to uczynił Doktorant, formułując nadto liczne propozycje *de lege ferenda* mając na uwadze aktualny stan prawny i jego ocenę. W polskiej literaturze prawniczej ukazała się w 2020 r. monografia A. Ziółkowskiej nt. *Odpowiedzialność karna a odpowiedzialność dyscyplinarna w wojsku – zagadnienia materialnoprawne*, ale z uwagi na uchwalenie 11.03. 2022 r. ustawy o obronie ojczyzny zmieniającej wojskowe przepisy dyscyplinarne – monografia ta stała się w tej mierze nieaktualna, co czyni recenzowaną rozprawę doktorską nowatorską i niezwykle potrzebną.

Rozprawa doktorska mgr Sławomira Chomickiego składa się z 10 rozdziałów, Wstępu i Zakończenia. Jest napisana niezwykle syntetycznie, dobrym, zrozumiałym językiem nawet dla czytelnika nie znającego bliżej specyfiki prawa i dyscypliny obowiązujących w wojsku.

We *Wstępie* Doktorant zwrócił uwagę na tzw. funkcję ogólnowojskową, która obok specyfiki służby wojskowej, była czynnikiem współdecydującym przy tworzeniu odrębnego prawa karnego wojskowego i wojskowych przepisów dyscyplinarnych, a zwłaszcza

przewidzianych w nich sankcji, których celem było i nadal być powinno – co do zasady - zagwarantowanie żołnierzom możliwości pozostania przez nich w formacji wojskowej pomimo nagannego zachowania i ukarania. Ustawodawca musi mieć bowiem na uwadze, że wyszkolenie dobrego żołnierza to proces długotrwały i kosztowny, dlatego usunięcie z armii powinno być ostatecznością (s. 13). Doktorant, przedmiotem swych badań uczynił wojskowe formy reakcji karnej i dyscyplinarnej przewidziane względem żołnierzy będących w czynnej służbie wojskowej oraz prawne skutki skazania lub ukarania przez pryzmat wskazanej funkcji ogólnowo-wojskowej. Jako ogólny cel badań określił poznanie i dokonanie oceny ustanowionych form reakcji karnej i dyscyplinarnej stosowanych wobec żołnierzy w czynnej służbie wojskowej oraz związanych z nimi skutków skazania lub ukarania w zakresie realizacji założeń funkcji ogólnowo-wojskowej (s. 16-17). Pośród celów szczegółowych Doktorant nakreślił także cele utylitarne, w postaci postulatów *de lege ferenda* w zakresie określonych form reakcji karnej oraz form reakcji dyscyplinarnej względem żołnierzy, które Jego zdaniem przyspieszyłyby procedowanie w tych sprawach, wpływałyby na wyższy stopień zdyscyplinowania żołnierzy służących w armii oraz lepiej służyłyby wypełnianiu funkcji ogólnowo-wojskowej. We Wstępie, Doktorant określił także główną i szczegółowe hipotezy badawcze (s. 19-20) oraz wskazał przy użyciu jakich metod badawczych je weryfikował. Mając to wszystko na uwadze wskazać należy, że rozprawa doktorska mgr S. Chomickiego jest oparta na solidnym warsztacie naukowych i dobrze oraz ciekawie zaprojektowana. Cała praca składa się z dwóch dużych części: Karnej i Dyscyplinarnej. Każdą z tych części rozpoczyna rys historyczny, charakterystyka ogólnych zasad odpowiedzialności, wyszczególnienie i omówienie katalogu kar oraz środków karnych albo dyscyplinarnych, a wieńczy problematyka środków reakcji karnej albo dyscyplinarnej w ujęciu *de lege ferenda*. Struktura pracy jest nie tylko prawidłowa ale także bardzo przejrzysta i zapewnia całościowe, jasne i ciekawe ujęcie tematu.

Rozdział 1 rozprawy pt. *Rys historyczny wojskowej odpowiedzialności karnej żołnierza* (s. 25-70) jest doskonałym wprowadzeniem w temat. Doktorant w sposób niezwykle syntetyczny przybliżył prawo rycerskie od pierwszych Piastów po specyfikę odpowiedzialności karnej żołnierza w oparciu o stan prawny bezpośrednio poprzedzający obecne uregulowania tej kwestii w podziale na odpowiednie okresy historyczne (w Polsce Piastów, w okresie przedrozbiorowym, w okresie zaborów, w II Rzeczypospolitej, w okresie II wojny światowej i tuż po okupacji hitlerowskiej oraz w PRL-u). W rozdziale tym oprócz bogatej warstwy informacyjnej na szczególną uwagę zasługuje: wprowadzona w art. 45 k.k. wojskowego z 1928 r. możliwość przejścia na drogę postępowania dyscyplinarnego (s. 52); znaczna harmonizacja

k.k. wojskowego z 1932 r. z regulacjami prawa karnego powszechnego zawartego w k.k. z 1932 r. (s. 52-53) oraz akcentowana przez Doktoranta coraz większa tendencja unifikacyjna prawa karnego wojskowego z prawem karnym powszechnym, polegająca na rezygnacji z odrębnego kodeksu karnego wojskowego poczynając od Kodyfikacji karnej z 1969 r. i wcielenia wojskowych przepisów karnych (ogólnych i szczególnych) jako Części wojskowej tegoż k.k. (s. 64-70).

W rozdziale 1 nasuwa się pierwsza uwaga krytyczna co do tytułu podrozdziału 1.6, który brzmi: *Unifikacja prawa karnego powszechnego z prawem karnym wojskowym*, a powinno być odwrotnie *Unifikacja prawa karnego wojskowego z prawem karnym powszechnym*.

Rozdział 2 rozprawy zatytułowany został *Wojskowa odpowiedzialność karna żołnierza – ogólna charakterystyka* (s. 71-88). W rozdziale 2 na szczególną uwagę zasługuje wskazanie kto w świetle uregulowań art. 317 k.k. podlega pod regulacje prawa karnego wojskowego oprócz żołnierzy. Okazuje się, że w określonej mierze podlegają jej także pracownicy wojska, a ponadto funkcjonariusze takich służb mundurowych jak: Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Więziennej, Policji, Straży Granicznej, Państwowej Straży Pożarnej, Służby Wywiadu Wojskowego i Służby Kontrwywiadu Wojskowego, natomiast nie podlegają funkcjonariusze CBA - co zdaniem Doktoranta jest przejawem niekonsekwencji ustawodawcy (s. 71-72). Doktorant wskazuje w nim również na cel uregulowań prawa karnego wojskowego i jego funkcje (s. 74-75) oraz podkreśla, że tak jak w k.k. wojskowym z 1932 r i w k.k.WP z 1944 r. formułowane były legalne definicje przestępstwa wojskowego, tak w k.k. z 1969 r. i w k.k. z 1997 r. ich nie ma i trzeba je rekonstruować w oparciu o kilka przepisów, co czyni na s. 85. Zaznaczyć należy, że brak normatywnej definicji przestępstwa wojskowego Doktorant ocenia krytycznie, postulując jej wprowadzenie np. w zaproponowanym przez siebie kształcie (s. 85-87).

Rozdział 3 rozprawy pt. *Stricte wojskowe kary kryminalne* (s. 89-124) jest bardzo bogaty w treści, gdyż zawiera zarówno odniesienie się do różnych definicji kary kryminalnej oraz pojęcia systemu kar, a także opowiedzenie się Doktoranta za określonymi definicjami, które najbardziej oddają istotę rozważanych pojęć (s. 90-92). Doktorant wskazuje w nim także powody zacieśnienia rozważań do kar kryminalnych *stricte* wojskowych, do których zalicza tylko jeden rodzaj kary tj. karę aresztu wojskowego. W tym miejscu pojawia się wątpliwość, mimo zastrzeżenia Doktoranta, że brał pod uwagę kary kryminalne *stricte* wojskowe - czy to zawężenie klasyfikacyjne i rozważań do kary aresztu wojskowego jest uzasadnione. Chodzi w

szczegółności o nieuwzględnienie kary ograniczenia wolności, która często jest przewidziana w sankcjach poszczególnych typów przestępstw wojskowych. Kara ta, choć występuje w części wojskowej k.k. pod taką samą nazwą jak w części dotyczącej przestępstw powszechnych to jednak w przepisie art. 323 k.k. została tak istotnie zmodyfikowana co do treści w przypadku jej stosowania wobec żołnierzy, że powinna być traktowana również jako *stricte* wojskowa i omówiona w rozprawie.

W rozdziale 3 rozprawy Doktorant wskazał na istotę wojskowych kar kryminalnych (ich treść, cele i funkcje) oraz zakres zastosowania, akcentując, że zawierają wyższy ładunek wychowawczego oddziaływania oraz że mogą być orzekane wobec żołnierzy w czynnej służbie wojskowej zarówno za przestępstwa wojskowe, jak i za przestępstwa powszechne, przy czym kary te charakteryzują się tym, że powodują skutki także w sferze stosunku służbowego zachodzącego między ukaranym żołnierzem a kolektywem wojska (s. 93-97).

Doktorant po wyodrębnieniu kary aresztu wojskowego jako jedynej kary kryminalnej *stricte* wojskowej przedstawił bardzo szczegółową jej charakterystykę, poczynając od rysu historycznego, wskazując na jej długą tradycję. W k.k. wojskowym z 1920 r. kara ta była jedną z postaci kary pozbawienia wolności, ale już w k.k. wojskowym z 1928 r. stała się odrębnym rodzajem kary (s. 97-103). Jej ustawowy wymiar kształtował się różnie w różnych okresach historycznych (s. 105-106). K.k. z 1969 r. nie przewidywał już podziału kary aresztu wojskowego na kilka rodzajów tej kary zależnych od stopnia wojskowego skazanego żołnierza oraz wprowadzał możliwość orzekania tej kary jako kary zamiennej w miejsce grożącej kary pozbawienia wolności (s. 106-107). Jeśli chodzi o charakter prawny kary aresztu wojskowego to Doktorant zasadnie uważa, że jest to odrębny rodzaj kary a nie odmiana kary pozbawienia wolności, z uwagi na podmiot wobec którego może być orzekana (s. 107), sposobu i miejsca jej wykonania (skazani odbywają ją w mundurach pozbawionych odznak i poddawani są szkoleniu wojskowemu, a miejscem odbywania jest specjalna jednostka penitencyjna odpowiednio przystosowana do odbywania tego rodzaju kary (s. 110 -111 oraz arg. na s. 113). Z orzeczeniem kary aresztu wojskowego są związane dotkliwe prawne skutki skazania w postaci zwolnienia żołnierza ze służby wojskowej (s. 111). Jest ono obligatoryjne wobec żołnierzy skazanych na bezwzględną karę aresztu wojskowego. Spod tego prawnego skutku zwolnienia ze służby są wyłączeni żołnierze obowiązkowej zasadniczej służby wojskowej oraz żołnierze realizujący służbę wojskową w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny (argument *a contrario* wywiedziony z art. 128 ust. 1 u.o.o.). Doktorant negatywnie ocenia to rozwiązanie, ale wydaje się że bezzasadnie, gdyż gdyby taki skutek prawny był sprzężony z

tymi przypadkami służby w wojsku to mogłoby to pociągnąć za sobą niekorzystne zjawisko specjalnego dopuszczania się jakichś przestępstw aby uwolnić się od „niedobrowolnej” służby w wojsku. Doktorant omówił także szczegółowo przesłanki orzekania kary aresztu wojskowego jako kary zamiennej wobec grożącej kary pozbawienia wolności w świetle obowiązującej regulacji z art. 329 k.k. oraz kwestię możliwości orzeczenia zamiennej kary ograniczenia wolności zamiast kary aresztu wojskowego w oparciu o unormowanie art. 330 k.k., zasadnie odnosząc się krytycznie do możliwości takiej podwójnej komutacji wraz z rzeczową argumentacją (s. 119-121). Przeciwno promowaniu instytucji podwójnej komutacji, zdaniem Doktoranta przemawiają także prawne skutki skazania towarzyszące skazaniu na karę ograniczenia wolności, które pociąga za sobą obligatoryjne zwolnienie ze służby wojskowej dobrowolnej, który to skutek nie występuje przy skazaniu na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania tej kary (s. 123) – z czym należy się zgodzić

Rozdział 4 rozprawy pt. *Stricte wojskowe środki karne* (s. 125-153 obejmuje rozważania dotyczące dwóch specyficznych środków karnych jakimi są w świetle art. 324 § 1 k.k. wydalenie z zawodowej służby wojskowej oraz degradacja. Oprócz tych dwóch środków karnych *stricte* wojskowych wobec żołnierzy można stosować także środki karne ustanowione w prawie karnym powszechnym za wyjątkiem świadczenia pieniężnego wobec żołnierza zasadniczej służby wojskowej. Słusznie Doktorant krytykuje to wyłączenie w dobie współczesnej, gdy wszyscy żołnierze za swoją służbę otrzymują wynagrodzenie a nie skromny żołd (s. 126-127).

Wydalenie z zawodowej służby wojskowej to środek karny o długiej tradycji i prawie 30 letniej przerwie jego obecności w polskim systemie prawa w okresie obowiązywania k.k. z 1969 r. Jest to środek o szczególnie dotkliwej treści i konsekwencjach w życiu zawodowym osoby skazanej, jednak jak z ustaleń Doktoranta wynika, w aktualnym stanie prawnym jest mniej dolegliwy niż dawniej, gdyż nie łączy się z pozbawieniem skazanego posiadanego stopnia wojskowego ani z zakazem ubiegania się o ponowne przyjęcie do służby zawodowej wojskowej (s. 134). Oprócz bezzwłocznego usunięcia ze służby, dodatkową treścią tego środka jest natomiast utrata odznak i zaszczytnych wyróżnień nadanych przez właściwego dowódcę (art. 326 § 1 k.k.). W przypadku tego środka karnego, Doktorant proponuje zmianę jego nazwy, gdyż obecna jest zbyt wąska. Środek ten powinien bowiem obejmować żołnierzy wszystkich rodzajów czynnej służby wojskowej pełnionej dobrowolnie a nie tylko żołnierzy będących w zawodowej służbie wojskowej pełnionej w sposób czynny w chwili wyrokowania przez sąd *meriti*. Przesłanki orzekania tego środka zostały określone w art. 326 § 2 k.k. Doktorant poddał

je skrupulatnej analizie i doszedł do wniosku, że choć ustawodawca ujął je alternatywnie to co do zasady z uwagi na wymóg popełnienia przestępstwa umyślnego, w praktyce będą one występowały łącznie (s. 141). Doktorant też trafnie zauważa, że z uwagi na prawne skutki skazania na bezwzględną karę pozbawienia wolności (w tym na karę aresztu wojskowego) orzekanie tego środka jest bezprzedmiotowe, gdyż zwolnienie ze służby następuje wówczas obligatoryjnie w trybie administracyjnym (art. 226 pkt 14 u.o.o.)- s. 139.

Degradacja jako tradycyjny, *stricte* wojskowy środek karny omówiona została przez Doktoranta w oparciu o stan prawny wciąż aktualnie obowiązujący, który jednak ma ulec zmianie z dniem 1.10. 2023 r., gdy nowela do k.k. uchwalona dnia 7.07. 2022 r. wejdzie w życie i środek ten stanie się środkiem karnym umieszczonym w części ogólnej k.k. z 1997 r. przeznaczonym do powszechnego stosowania. Degradacja może mieć zastosowanie do każdego żołnierza mającego stopień wojskowy wyższy od szeregowego i to zarówno wobec żołnierza w czynnej służbie wojskowej, jak i wobec żołnierza rezerwy oraz żołnierza w stanie spoczynku (s. 141). Polega ona na pozbawieniu posiadanego przez żołnierza stopnia wojskowego i powrót do stopnia szeregowca. Powoduje ona zatem dolegliwość natury moralno-prestiżowej ale nadto finansowej, która w chwili obecnej wysunęła się na czoło, co zdaniem Doktoranta – nie powinno mieć miejsca (s. 151). Doktorant wnikliwie przeanalizował przesłanki orzekania tego środka karnego, określone w art. 327 § 2 k.k. oraz wskazał że degradacja od czasów k.k. z 1969 r. jest też elementem treści pozbawienia praw publicznych.

Rozdział 5 rozprawy zawiera przemyślenia Doktoranta i nasuwające się wnioski *de lege ferenda* co do regulacji prawnej współczesnych **wojskowych form reakcji karnej** (s. 154-181). Jest to rozdział szczególnie wartościowy i naukowo cenny z uwagi na autorskie propozycje *de lege ferenda* Doktoranta, który ma pogłębioną wiedzę teoretyczną i praktyczną w zakresie odpowiedniego reagowania na zachowania przestępne żołnierzy, stopnia dolegliwości wojskowej represji karnej, potrzeb armii w zakresie dobrze wyszkolonych kadr oraz prawnych skutków skazania na poszczególne rodzaje kar lub środków karnych, które nie zawsze są uświadamiane przez projektodawców uchwalanych przepisów dotyczących sankcji z zakresu prawa karnego materialnego, w tym w szczególności prawa karnego wojskowego. Trzeba bowiem zawsze mieć na uwadze potrzebę pozostawienia w armii wartościowego dla wojska wyszkolonego już żołnierza, jeśli tylko typ popełnionego przez niego przestępstwa, za które musi być ukarany nie dyskwalifikuje go jako osoby przydatnej dla tej formacji. Co do kary aresztu wojskowego, Doktorant trafnie zauważa, że łączenie jej z kontynuacją szkolenia wojskowego w okresie jej odbywania ma zapewnić przydatność skazanego żołnierza dla armii.

Z tym założeniem kłóci się prawny skutek skazania na karę aresztu wojskowego, którym jest obligatoryjne lub fakultatywne zwolnienie ze służby wojskowej. Doktorant proponuje, aby skutek ten zastąpić niewliczaniem okresu odbywania kary aresztu wojskowego do okresu pełnienia/odbywania czynnej służby wojskowej (s. 159). Doktorant zasadnie proponuje też obniżenie dolnej granicy kary aresztu wojskowego do 1 dnia i w związku z tym możliwość jej wymierzania w dniach, miesiącach i latach, argumentując to m.in. tym że np. szkolenie podstawowe w ramach ochotniczej zasadniczej służby wojskowej trwa 28 dni, co obecnie uniemożliwia orzeczenie kary aresztu wojskowego wobec tych żołnierzy będących w czynnej służbie (s.160-161). Co do środka karnego w postaci wydalenia z zawodowej służby wojskowej Doktorant zgłasza dwie istotne propozycje: po pierwsze aby zmienić nazwę tego środka a tym samym podmiotowy zakres jego stosowania tak, aby mógł być stosowany w razie potrzeby do wszystkich żołnierzy w czynnej służbie wojskowej a nie tylko w służbie zawodowej na „wydalenie z czynnej służby wojskowej” lub „wydalenie ze służby wojskowej” (s. 162-165); po drugie, aby zmodyfikować treść tego środka określoną w art. 326 § 1 k.k. na wskazanie, że „wydalenie z czynnej służby wojskowej obejmuje bezzwłoczne usunięcie żołnierza ze służby wojskowej pełnionej dobrowolnie”, a nie jak dotąd tylko z zawodowej służby wojskowej (s. 165-166). W zakresie środka karnego degradacji, doktorant składa bardzo istotną propozycję, aby środek ten nie powodował zwolnienia żołnierza ze służby, a jedynie powodował utratę posiadanego stopnia wojskowego i powrót do stopnia szeregowego (s. 170-173). Doktorant proponuje też przywrócenie do systemu prawa karnego wojskowego środka karnego w postaci obniżenia stopnia wojskowego do stopnia bezpośrednio niższego, jednak bez ograniczeń co do możliwości zmiany korpusu, co uczyni go środkiem bardziej dolegliwym i formułuje konkretną propozycję co do brzmienia odpowiedniego przepisu k.k.(s. 174-180).

Część II-ga rozprawy to Część Dyscyplinarna, w której w rozdziałach od 6-10 została zawarta problematyka kar i środków dyscyplinarnych grożących za przewinienia dyscyplinarne popełnione przez żołnierza. Jej struktura i podział treści zawartych w poszczególnych rozdziałach jest analogiczna jak w Części I-szej, co ułatwia porównanie tych dwóch typów odpowiedzialności za zachowania naganne żołnierzy i ukazanie odmienności w zakresie katalogu środków reakcji prawnej oraz istoty tych dwóch grup środków (karnych i dyscyplinarnych).

W rozdziale 6 pt. *Rys historyczny odpowiedzialności dyscyplinarnej żołnierza* (s. 182-352), Doktorant przedstawił problematykę sposobów i środków utrzymywania dyscypliny w wojsku od pierwszych Piastów. W rozdziale tym o niewątpliwym, dużym walorze

informacyjnym, na szczególne podkreślenie zasługują ustalenia Doktoranta dotyczące treści Kodeksu karnego dla Gwardii Narodowej z 1831 r., który podzielił formy reakcji prawnej na zachowania naganne żołnierzy na „skarcenie” przewidziane za wykroczenia dyscyplinarne i „kary” grożące za przestępstwa wojskowe (s. 191). Kodeks ten przewidywał 3 postaci skarcenia (napomnienia ustnego, wyznaczenia do pełnienia warty poza kolejnością, karą aresztu). Z kolei Kodeks karny wojskowy wydany po powstaniu styczniowym z lipca 1863 r., a następny z listopada 1863 r. dzielił delikty na: wykroczenia w służbie za które groziły kary dyscyplinarne z karą aresztu do 2 tygodni włącznie, wymierzane przez dowódców wojskowych oraz zbrodnie i przestępstwa, sankcjonowane karami kryminalnymi orzekanymi przez sądy wojenne. Podkreślić należy, że katalog wykroczeń w służbie nie miał charakteru zamkniętego (s. 193-194). W okresie międzywojennym pierwsze polskie wojskowe przepisy dyscyplinarne wydano w 1920 r., a następne w 1925 r. Te ostatnie stanowiły adaptację reguł wojskowych państw zaborczych oraz prawa francuskiego (s. 196). W 1932 r. wydano Kodeks karny wojskowy, w 1936 r. kodeks wojskowego postępowania karnego, a w 1939 r. przepisy dyscyplinarne dla sił zbrojnych. Mając na uwadze ich postanowienia Doktorant wskazuje na kryteria rozgraniczające przewinienia dyscyplinarne od przestępstw wojskowych ze wskazaniem kar grożących za te czyny (s. 198-200). W okresie PRL pierwsze wojskowe, jednolite przepisy dyscyplinarne dla żołnierzy polskich sił zbrojnych uchwaliła KRN w dekrete z 26.06. 1945 r. Kryterium podziału na przewinienia dyscyplinarne i na przestępstwa wojskowe był rodzaj zachowania naganego i jego waga z punktu widzenia dyscypliny wojskowej. Katalog kar dyscyplinarnych był istotnie rozbudowany (s. 203). Kolejnym aktem prawnym była ustawa z 1951 r. o odpowiedzialności żołnierzy za przewinienia dyscyplinarne i za naruszenie honoru i godności żołnierskiej, w której podano definicję przewinienia dyscyplinarnego, jednak nie wskazano kryteriów pozwalających na wytyczenie granicy między wojskowym przewinieniem dyscyplinarnym a przestępstwem wojskowym (s. 204). Ustawę tę zastąpiła ustawa z 1963 r. o dyscyplinie wojskowej oraz odpowiedzialności żołnierzy za przewinienia dyscyplinarne i za naruszenie honoru i godności żołnierza, w której jako przewinienie dyscyplinarne uważano każde naruszenie dyscypliny wojskowej przez żołnierza, które w praktyce interpretowano zawężająco jako takie, które nie stanowi przestępstwa wojskowego. Za przewinienia dyscyplinarne mogły być stosowane środki wychowawcze, a gdyby to było niewystarczające to zamiast nich – kary dyscyplinarne wymierzane przez przełożonego. Katalog kar dyscyplinarnych był rozbudowany i charakteryzował się dość dużą rozpiętością ich dolegliwości (s. 207 i 210). Współcześnie były uchwalone 3 akty prawne normujące problematykę odpowiedzialności dyscyplinarnej żołnierzy. Była to ustawa z 4.09.

1997 r. o dyscyplinie wojskowej, zastąpiona następnie ustawą z 9.10.2009 r. też o dyscyplinie wojskowej i ostatnio ustawa z 11.03. 2022 r. o obronie Ojczyzny zawierająca przepisy dyscyplinarne w Dziale XIII tejże ustawy zatytułowanym „Dyscyplina wojskowa”. Ustawa z 1997 r. definiowała przewinienie dyscyplinarne zarówno od strony pozytywnej, jak też negatywnej i przewidywała 10 kar dyscyplinarnych od upomnienia, przez areszt koszarowy lub izolacyjny, po usunięcie z nadterminowej lub czynnej służby wojskowej (s. 214-215). Ustawa z 2009 r. pozwalała na rekonstrukcję pełnej definicji przewinienia dyscyplinarnego od strony pozytywnej oraz zawierała zawężone przedmiotowo pojęcie dyscypliny wojskowej jako obowiązku przestrzegania „przepisów prawa dotyczących służby wojskowej i innych przepisów prawa przewidujących odpowiedzialność dyscyplinarną na zasadach i w trybie określonych w ustawie oraz rozkazów i decyzji wydanych w sprawach służbowych (s. 215-216). Ustawa ta przewidywała 7 rodzajów kar dyscyplinarnych, a wśród nich: upomnienie, karę pieniężną, odwołanie z zajmowanego stanowiska, po usunięcie ze służby (s. 217). Poczynając od ustawy o obronie Ojczyzny z 2022 r. przepisy dyscyplinarne dotyczące żołnierzy przestały być regulowane odrębną ustawą, gdyż zostały wcielone do tej ogólnej ustawy dotyczącej obronności kraju (s. 218). Charakterystyka i ocena uregulowań dotyczących dyscypliny wojskowej i prawa dyscyplinarnego w świetle uregulowań ustawy z 2022 r. została przeprowadzona w rozdziałach następnych od rozdziału 7 do 10.

W rozdziale 7 zatytułowanym *Wojskowa odpowiedzialność dyscyplinarna żołnierza – ogólna charakterystyka* (s. 221- 236), Doktorant na wstępie sformułował komunikatywną i dobrą definicję ogólną wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej, wskazując, że jest ona „pozasądową odpowiedzialnością jaką ponosi żołnierz w czynnej służbie wojskowej przed wojskowym organem dyscyplinarnym (tj. przed przełożonym dyscyplinarnym) w oparciu o wojskowe przepisy dyscyplinarne. Wskazał równocześnie, że dla kolektynu wojskowego jest to odpowiedzialność o charakterze powszechnym i podstawowym w całym systemie pozasądowej odpowiedzialności żołnierza (s. 221). Celami głównymi pociągania do tej odpowiedzialności są: cel wychowawczy, cel prewencyjny i cel ochronny (s. 222), przy czym odpowiedzialność ta pełni aż 7 funkcji: wychowawczą, prewencyjną, ochronną, integracyjną, motywacyjną, gwarancyjną oraz kompensacyjną (s. 223). Zasadnie Doktorant ocenia negatywnie brak w ustawie o obronie Ojczyzny normatywnej definicji „dyscypliny wojskowej” za naruszenie której grozi żołnierzom odpowiedzialność dyscyplinarna (s. 224). W rezultacie – jak wskazuje – „pod reżim wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej podlega każde, ujemne zachowanie żołnierza, nie tylko te godzące w sferę stosunków wojskowych, ale

również zachowanie, które wykracza dalece poza nią. Zachowania te mogą być albo czynami obojętnymi z punktu widzenia przepisów typizujących określone typy przestępstw czy wykroczeń albo *a contrario* są to czyny penalizowane w ramach poszczególnych gałęzi systemu prawa (na co bezpośrednio wskazuje brzmienie przepisu art. 351 u.o.o.). W tym drugim przypadku, dochodzi do wystąpienia tzw. czynu stykowego, czyli czynu, który wprawdzie formalnie jest przestępstwem/ wykroczeniem, lecz „(...) w określonych warunkach (...) podlega on również ściganiu w trybie dyscyplinarnym” (cyt. s. 225-226). Cechą odpowiedzialności dyscyplinarnej w wojsku jest jej stosowanie w ostateczności. Są bowiem podstawy prawne pozwalające na niewszczywanie postępowania dyscyplinarnego lub jego umorzenia, gdy: 1. czyn żołnierza stanowi przewinienie dyscyplinarne, wypełniające jednocześnie znamiona wykroczenia albo wykroczenia skarbowego; 2. przewinienie dyscyplinarne jest mniejszej wagi; 3. żołnierz został ukarany za swój czyn grzywną (art. 351 ust. 2 u.o.o.). Przy ocenie czynu jako przewinienie mniejszej wagi zamiast wszczęcia postępowania dyscyplinarnego może być przeprowadzona z żołnierzem tzw. rozmowa dyscyplinująca (art. 352 ust. 1 u.o.o.) – s. 228.

Rozdział 8 rozprawy został poświęcony w całości **Wojskowym karom dyscyplinarnym** (s. 237-284). W myśl postanowień art. 362 u.o.o. wojskowych kar dyscyplinarnych jest 7, przy czym jest to katalog o charakterze zamkniętym, dostosowany do charakteru i specyfiki służby wojskowej. Katalog tych kar jest mocno zróżnicowany pod względem treści i wiążącej się z nią dolegliwości. Z uwagi na treść poszczególnych kar dyscyplinarnych i ich skutki Doktorant uważa za najbardziej odpowiedni ich dwupodział, przyjmując za A. Ziółkowską podział na kary: o dominującym pierwiastku eliminacyjnym, który może mieć wymiar częściowy (chodzi o zwolnienie z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenie na inne stanowisko służbowe) albo całkowity (zwolnienie z dobrowolnych form służby wojskowej) oraz na kary o dominującym pierwiastku wychowawczym/wychowawczo-prewencyjnym (wszystkie pozostałe kary dyscyplinarne tj. upomnienie, nagana, kara pieniężna, ostrzeżenie o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym, ostrzeżenie o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej). – s. 238-239. Następnie Doktorant dokonuje podziałów kar dyscyplinarnych według innych kryteriów tj. podmiotowego oraz rodzaju zadawanej dolegliwości (s. 239-241). Na s. 241-244 Doktorant uwypukla różnice zachodzące między karami kryminalnymi stosowanymi wobec żołnierzy a karami dyscyplinarnymi, trafnie zauważając, że między wojskowym przewinieniem dyscyplinarnym a określonym rodzajem wojskowej kary dyscyplinarnej nie ma powiązania funkcjonalnego, jak to ma miejsce przy

przestępstwach wojskowych i karach kryminalnych za nie orzekanych. Wynika to z tego prostego faktu, że w ustawie o obronie Ojczyzny nie stypizowano przewinień dyscyplinarnych, a tylko określono katalog grożących kar dyscyplinarnych (s. 243-244). Podkreśla też, że kara dyscyplinarna to przede wszystkim środek o charakterze wychowawczym, który jest instrumentem egzekwowania od żołnierza konieczności przestrzegania karność wojskowej i porządku pełnienia/odbywania czynnej służby wojskowej (s. 244). Większość kar dyscyplinarnych przewidzianych do stosowania wobec żołnierzy zawiera w sobie dominujący ładunek wychowawczy. Należą do nich: upomnienie, nagana, kara pieniężna i dwa ostrzeżenia o niepełnej przydatności. Są one wymierzane fakultatywnie, przy czym organ dyscyplinarny ma pełną swobodę czy i jaką karą ukarać żołnierza za przypisane jemu przewinienie dyscyplinarne, nie ma bowiem sformułowanych żadnych przesłanek w tym względzie (s. 247-248). Co do zasady kary te mają powszechny charakter, poza 1 wyjątkiem kary dyscyplinarnej ostrzeżenia o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej, której nie stosuje się do żołnierzy pełniących służbę w ramach obowiązku – co Doktorant ocenia pozytywnie i to odpowiednio argumentuje (s. 249-250). Charakteryzując szczegółowo poszczególne rodzaje kar dyscyplinarnych, Doktorant m.in. wskazuje, że karę upomnienia będącą najłagodniejszą z kar stanowiącą potępienie natury moralnej może wymierzyć na szczeblu JW. tylko dowódca JW, a nie każdy przełożony dyscyplinarny poczynając od kaprała jak to było wcześniej. Zmianę tę ocenia negatywnie z punktu widzenia możliwości zapewnienia dyscypliny w wojsku (s. 253-254). Podobna ocena dotyczy kary nagany, którą na szczeblu jednostki może wymierzać też jedynie dowódca JW. Nagana należy też do tradycyjnych kar dyscyplinarnych, przy czym odznacza się wyższym stopniem potępienia zachowania żołnierza i jego stygmatyzacji (s. 254-257). Kara pieniężna ma dość krótką tradycję w wojsku. Została wprowadzona dopiero w 1997 r. Wątpliwości co do tej kary o charakterze dolegliwości ekonomicznej budzi – zdaniem Doktoranta - brak określenia w ustawie warunków wymierzania tej kary (s.258). Jeśli chodzi o wojskowe kary o dominującym pierwiastku eliminacyjnym to zastrzeżenia Doktoranta budzi brak określenia w ustawie przesłanek ich orzekania (a są to kary bardzo surowe), a jedynie wskazanie warunków i sposobu ich orzekania (s. 262 i s. 280-284).

W **rozdziale 9** zatytułowanym *Wojskowe środki dyscyplinarne* (s. 285-307) Doktorant gruntownie przeanalizował, omówił i ocenił katalog środków dyscyplinarnych przewidzianych w ustawie o obronie Ojczyzny (art. 373 ust. 1 u.o.o.). Aktualnie środkami tymi są: 1. zobowiązanie do przeproszenia pokrzywdzonego, 2. zobowiązanie do wykonania dodatkowych zadań służbowych, 3. zobowiązanie do naprawienia wyrządzonej szkody, 4. pozbawienie prawa

do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego oraz udziału w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska, 5. podanie informacji o ukaraniu do wiadomości innych osób. Środki te - podobnie jak kary dyscyplinarne - dostosowane są do charakteru służby wojskowej i specyfiki wojska. Jak wskazuje nazwa poszczególnych środków pełnią one przede wszystkim funkcję wychowawczą (s. 285-286). Odmienne, niż kary dyscyplinarne, środki dyscyplinarne mogą być wymierzane w liczbie większej niż jeden, gdyż ustawa nie zawiera w tym względzie żadnych ograniczeń. Ich orzekanie zawsze jest fakultatywne, a ich charakter powszechny. Krytycznie Doktorant ocenia brak w ustawie warunków ich orzekania oraz sposobu ich wykonania czy wymiaru, a także to że wymierzać je może tylko dowódca JW. W tej mierze zgłasza określone postulaty *de lege ferenda* (s. 288 i 290). Doktorant zauważa także, że zmiana nazwy środka dyscyplinarnego polegającego na upublicznieniu faktu ukarania żołnierza spowodowała rozszerzenie zakresu jego stosowania, z „podania informacji o wymierzonej karze dyscyplinarnej do wiadomości innych osób” jak określano ten środek w ustawie z 1997 r. na „podanie informacji o ukaraniu do wiadomości innych osób”, co zostało zadekretowane już w ustawie z 2009 r., a następnie w ustawie o obronie Ojczyzny z 2022 r. (s. 301). Co ciekawe, środek dyscyplinarny polegający na pozbawieniu prawa do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego oraz udziału w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska można stosować nie tylko do konkretnych żołnierzy, ale także do podległych im jednostek wojskowych, pododdziałów, oddziałów i instytucji wojskowych. Występujący między poszczególnymi członami tego środka spójnik „oraz” sprawia, że musi być on orzekany w pełnym jego treściowym zakresie, podczas – jak trafnie zauważa Doktorant – nie zawsze jest to celowe lub odpowiednie w danym przypadku, postuluje więc zmianę tego uregulowania tak aby poszczególne człony tego środka można było orzekać nie tylko razem ale również samodzielnie (s. 306-307).

Rozdział 10 rozprawy zatytułowany *Wojskowe formy reakcji dyscyplinarnej w ujęciu de lege ferenda* (s. 309-352) zawiera bardzo cenne uwagi ogólne Doktoranta co do normatywnego ujęcia postępowania dyscyplinarnego wobec żołnierzy i uprawnień kompetencyjnych do wymierzania kar i środków dyscyplinarnych, jak i co do poszczególnych kar i środków wraz z propozycjami uchwalenia odpowiednich modyfikacji. Wskazać tu w szczególności należy na gruntownie uzasadnioną przez Doktoranta krytykę wyposażenia w kompetencję do ukarania dyscyplinarnego żołnierzy na poziomie jednostki wojskowej tylko dowódcy tej jednostki, przy czym karami dyscyplinarnymi o dominującym pierwiastku

wychowawczym ukarać on może wszystkich żołnierzy, a karami dyscyplinarnymi o dominującym pierwiastku eliminacyjnym tylko żołnierzy z korpusu szeregowych (s. 310). Dowódcy wojskowi niższego szczebla zostali pozbawieni kompetencji do karania dyscyplinarnego podległych im żołnierzy, co znacznie utrudnia im utrzymanie dyscypliny tak ważnej w strukturach wojska (s. 313 i 317), natomiast „wyjście poza jednostkę wojskową” części spraw dyscyplinarnych znacznie wydłuża okres jego prowadzenia i rozrywa więź między popełnionym przewinieniem dyscyplinarnym a ukaraniem żołnierza za przypisany czyn (s. 315). Doktorant sygnalizuje także i gruntownie uzasadnia potrzebę wprowadzenia ustawowej definicji „dyscypliny wojskowej” na wzór tej jaka była w ustawie z 2009 r. odnosząc ją tylko do kwestii związanych ze służbą wojskową a nie z przestrzeganiem prawa „w ogóle” (s. 318-319) oraz normatywnej definicji „przewinienia dyscyplinarnego” w osobnej jednostce redakcyjnej, aby uczynić zadość konstytucyjnej zasadzie ustawowej określoności czynu, z którym związane są określone, ujemne konsekwencje prawne (s. 326). Na s. 329, Doktorant formułuje godną uwagi definicję i charakterystykę „wojskowego przewinienia dyscyplinarnego”, a na s. 331 postuluje pilne określenie zasad wykonania wymierzonych wojskowych kar i środków dyscyplinarnych oraz zasad określania ich wymiaru (s. 331-333). Doniosłe postulaty *de lege ferenda* Doktorant formułuje niemal wobec wszystkich kar dyscyplinarnych, a konkretnie: wobec kary pieniężnej, kary ostrzeżenia o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym, wobec kary zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe, wobec kary ostrzeżenia o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej oraz kary zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej (s. 334-346). Nie inaczej jest w przypadku wojskowych środków dyscyplinarnych, co do których Doktorant formułuje postulaty *de lege ferenda*, które dotyczą konieczności określenia warunków ich wymierzania (i to w przypadku wszystkich środków dyscyplinarnych gdyż to nie zostało dotąd określone), a w przypadku środka pozbawienia prawa do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego oraz udziału w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska także w zakresie nazwy tego środka, co rozszerzy możliwości jego odpowiedniego stosowania (s. 347-352).

W Zakończeniu wieńczącym rozprawę (s. 353-361) Doktorant podniósł, że rodzaj, kształt i sposób wykonania wojskowych form reakcji prawnej na zachowania żołnierzy godzących w określone dobra, dla którego dana forma ochrony karnej czy dyscyplinarnej została ustanowiona zawsze powinny mieć na względzie konieczność realizacji funkcji ogólnowojskowej. To oznacza, że system kar i środków powinien być tak zaprojektowany by

zagwarantować możliwość pociągnięcia żołnierza do odpowiedzialności karnej czy dyscyplinarnej bez konieczności przerywania realizowanej przez ukaranego żołnierza czynnej służby wojskowej. Jak Doktorant trafnie zauważa *prima facie* może się wydawać, że wojskowe formy reakcji karnej i dyscyplinarnej spełniają wymogi wynikające z tej funkcji ogólnowojskowej. Jednak bliższa analiza wojskowych form reakcji prawnej na czyn naganny żołnierza, a zwłaszcza ustalenia w przedmiocie prawnych skutków skazania lub ukarania żołnierza określonymi karami lub środkami - prowadzą do odmiennych wniosków (s. 353). Przy czym nie chodzi tutaj o środki karne, które w swej nazwie i treści mają charakter eliminacyjny, gdyż takie środki też są w wojsku potrzebne, ale o kary i środki, które zostały tak zaprojektowane aby nie przerywać szkolenia żołnierza w sztuce wojennej i aby nadal mógł służyć w wojsku (s. 355). Z ustaleń Doktoranta wynika, że spośród 12 wojskowych form reakcji dyscyplinarnej (czyli 7 wojskowych kar dyscyplinarnych i 5 wojskowych środków dyscyplinarnych) przewidzianych z u.o.o. tylko 1 z nich nie czyni zadość funkcji ogólnowojskowej, co zresztą wynika z jej nazwy i treści (chodzi tu o karę dyscyplinarną zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej – zob. art. 362 ust. 1 pkt 7 u.o.o.). Inaczej przedstawia się sytuacja na płaszczyźnie karno-wojskowej. Tutaj nie realizują funkcji ogólnowojskowej aż 3 formy, bo nie tylko środek karny w postaci wydalenia z zawodowej służby wojskowej, ale z powodu prawnych skutków skazania także skazanie na degradację, jak też na karę aresztu wojskowego (s. 357). Jak Doktorant trafnie zauważa, prawny skutek skazania na karę aresztu wojskowego w postaci obligatoryjnej eliminacji skazanego żołnierza ze służby w wojsku niweczy *ratio legis* wprowadzenia do systemu tej specjalnej, wojskowej formy reakcji karnej w postaci tego rodzaju kary (s. 358). W pełni zasadna jest generalna konstatacja Doktoranta, że „ustawodawca dążąc do realizacji funkcji ogólnowojskowej, z jednej strony zapewnia takie formy reakcji karnej, których (nawet!) wykonanie nie przerywa ciągłości czynnej służby wojskowej, a z drugiej zaś strony wobec tych samych form reakcji karnej przewiduje, posiadające charakter eliminacyjny, prawne skutki skazania” (cyt. s. 359). Słusznie zatem, Doktorant ocenia przyjęcie takich rozwiązań jako niezrozumiałe, wręcz irracjonalne. W rezultacie spośród wszystkich 3 wojskowych form reakcji karnej przewidzianych w k.k. – żadna nie czyni zadość założeniom funkcji ogólnowojskowej, co wynika już z samej jej nazwy (tak jest w przypadku środka karnego wydalenia żołnierza z zawodowej służby wojskowej) albo z prawnych skutków skazania, które wiążą się z obligatoryjną eliminacją ze służby w wojsku (tak jest w przypadku skazania na karę aresztu wojskowego oraz orzeczenia środka karnego w postaci degradacji) – s. 359. Tym samym nie wszystkie hipotezy badawcze zostały przez Doktoranta zweryfikowane pozytywnie, a tylko część z nich (s. 360). Doktorant, po gruntownej

i wieloaspektowej analizie poszczególnych form reakcji prawnokarnej oraz dyscyplinarnej na czyny naganne popełniane przez żołnierzy będących w czynnej służbie wojskowej sformułował wiele istotnych postulatów *de lege ferenda*, które mogą być wykorzystane wprost lub odpowiednio do poprawy polskiego systemu kar i środków stosowanych wobec żołnierzy tak aby czyniły zadość funkcji ogólnowojskowej i aby umożliwiały właściwe wykonanie orzeczonych środków. Na szczególną uwagę zasługuje też postulat przywrócenia do systemu wojskowego prawa karnego środka w postaci obniżenia stopnia wojskowego, aby umożliwić orzekanie środka karnego mniej radykalnego, niż degradacja (s. 361).

Rozprawa doktorska mgr Sławomira Chomickiego została napisana w oparciu o bogato zebraną i bardzo dobrze oraz twórczo wykorzystaną literaturę przedmiotu. W Bibliografii, Doktorant wykazał 415 pozycji literatury, 57 orzeczeń SN, SA, TK i WSA oraz 84 akty prawne. Co prawda pewne zastrzeżenia budzi powoływanie opracowań zbiorowych raz pod nazwiskiem autora z którego tekstu Doktorant korzystał, a drugi raz pod nazwiskiem redaktora dzieła, co nie jest prawidłowe, niemniej jednak eliminuje to z wykazu zaledwie kilka pozycji. Generalnie, liczba źródeł wykorzystanych w pracy jest imponująca.

Mając wszystko powyższe na uwadze, uznać należy, że rozprawa doktorska mgr Sławomira Chomickiego stanowi oryginalne i twórcze dzieło naukowe, w którym Doktorant satysfakcjonująco rozwiązał istotny problem naukowy, wykazując się bardzo dobrą wiedzą ogólną z zakresu nauk prawnych, w tym w szczególności szeroko rozumianego prawa karnego materialnego zarówno powszechnego, jak i wojskowego oraz wojskowych przepisów dyscyplinarnych, a także znajomością praktyki ich stosowania. Wykazał się przy tym umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, formułowania hipotez, ich weryfikacji i wyciągania wniosków, które stanowią podstawę do formułowania postulatów *de lege ferenda*. Rozprawa doktorska mgr Sławomira Chomickiego spełnia wszystkie wymogi stawiane tego typu pracom w art. 187 ust. 1 i 2 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z 2018 r. (Dz.U. z 2023. Poz. 742) i może stanowić podstawę jej publicznej obrony.

Co więcej, uważam, że rozprawa doktorska mgr Sławomira Chomickiego pt. *System reakcji prawnokarnej i dyscyplinarnej wobec żołnierzy* zasługuje na wyróżnienie z uwagi na jej oryginalność i nowatorski charakter, zwłaszcza w zakresie analizy i oceny wojskowych form reakcji dyscyplinarnej wobec żołnierzy, przewidzianych w ustawie o obronie Ojczyzny z 2022 r., a także wielość autorskich postulatów *de lege ferenda* dotyczących całego

systemu kar i środków reakcji prawnokarnej i dyscyplinarnej ustanowionych specjalnie dla żołnierzy.

Prof. dr hab. Violetta Konarska-Wrzosek